CHET TILIDA KASBIY MULOQOT KO'NIKMALARINI CLIL TEXNOLOGIYASI 4C-MODELI ASOSIDA RIVOJLANTIRISH

Murtazaeva Aisafar Bazarkulovna
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Ingliz filologiyasi Ingliz tili nazariy fanlar
kafedrasi katta o'qituvchisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.17907635

Annotatsiya. *Ushbu maqola nofilologik OTM talabalarining chet tilida kasbiy muloqot madaniyatini CLIL texnologiyasi 4C-Modelini darsda qo'llashning afzalliklari asosida til ko'nikmalarini rivojlantirishning ahamiyati borasida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *CLIL texnologiyasi, 4C-Model, hard CLIL, soft CLIL, kasbiy muloqot madaniyati, kasbiy bilimlar, til ko'nikmalari.*

Kirish. Dunyo ta'lim muassasalarida malakali kadrlar tayyorlash, horijiy tillarni o'qitish jarayonida ta'lim sifatini modernizasiya qilish, kasbiy, kommunikativ kompetensiyalarni takomillashtirishga ehtiyoj ortgani ko'zga tashlanmoqda. Bugungi kun mutaxassisining xalqaro standartlar darajasiga mos, kompetentli va raqobatbardoshli bo'lishida, uning kelgusi faoliyatida samarali kasbiy muloqot yurita olishi bo'yicha tizimli ishlar olib borilmoqda. Bunda talabaga mutaxassisligi yo'nalishida chet tilini, aniq fanning kasbiy sohaviy terminlari, leksik va grammatik xususiyatlari o'rgatilib, kelajakda o'z sohasiga oid adabiyotlar, matnlar bilan ishlash, til ko'nikmalarini nutqda erkin qo'llash malakalarini hosil qilish va chet tilida kasbiy muloqot madaniyatini takomillashtirish zaruriyati bilan izohlanadi.

Respublikamizdagi nofilologik oliy o'quv yurtlarida xorijiy tillarni o'qitishdan asosiy maqsad chet tilida zamonaviy kasbiy bilimlarni egallash va o'z sohasida ijodiy kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish, shuningdek, kasbiy muloqot madaniyatini takomillashtirish muhim ahamiyatga egadir. Bunda bo'lajak mutaxassislar tomonidan menejment, biznes, marketing, iqtisodiyot sohalarida va ishlab chiqarishda ilg'or xorij tajribalari asosida samarali bilim olish, interfaol usullardan foydalanib ta'lim mazmunini o'rganish va jahonning yetakchi ilmiy-ta'lim muassasalari o'rtasida yaqin hamkorlik aloqalarini yo'lga qo'yishga katta e'tibor qaratilmoqda. YUNESKO va Yevropa Ittifoqi tomonidan qabul qilingan 2030-yilgacha Xalqaro ta'lim konseptsiyasi, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining "Ta'lim va ko'nikmalar kelajagi 2030" loyihasida ta'lim sifatini oshirish alohida e'tirof etilmoqda [1].

Bo'lajak mutaxassislar o'z yo'nalishi doirasida samarali faoliyat olib borishi shuningdek, ishlab chiqarish, iqtisodiyot, turizm, bank, ta'lim va boshqa soha vakillarining biror bir chet tilida kasbiy muloqot yurutishdagi nutq ko'nikmalari yetarli darajada emasligi barchaga ma'lum. Jumladan, bo'lajak kadrlarning chet ellik malakali mutaxassislar bilan *bevosita og'zaki, yozma*

va rasmiy hujjatlarni talab darajasida olib borishi bu talabalarning o‘z sohalarining yetuk mutaxassisi bo‘lib shakllanishlarida katta yordam beradi. Shu nuqtai nazardan, talabalarning faoliyatida chet til ta’limini kasbga yo‘naltirilgan holda tashkil etish, darsda CLIL texnologiyasi 4C-modeli asosida mashg‘ulotlarni tashkil etish, bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy muloqot yuritish kompetensiyalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Talabaning (Content and Language Integrated Learning (CLIL)) texnologiyasi asosida ingliz tili mashg‘ulotida o‘rganadigan mazmun (kontent) an’anaviy xorijiy til darsi mazmuniga nisbatan yuqori motivatsion salohiyatga ega. Bu o‘qitish texnologiyasi talabalarga tilni o‘rgatish borasida katta e’tibor bilan o‘rganadigan qiziqarli va sermazmun materialdir. Fan va til mazmunini integratsiyalash doirasida o‘qitish an’anaviy ta’lim jarayoniga nisbatan jadalroq va muvaffaqiyatli kechadi. CLIL orqali talabalar bir vaqtning o‘zida menejment tushunchalari bo‘yicha o‘z bilimlarini chuqurlashtirib, til bilimlarini, xususan, ixtisoslashtirilgan terminologiya va nutqda mukammal o‘rganadilar. Bundan tashqari, CLIL texnologiyasi tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va samarali muloqotni, menejment sohasi bo‘yicha bo‘lajak mutaxassislar uchun muhim kompetentsiyalarni qo‘llab-quvvatlaydi.

CLIL o‘qitish texnologiyasi – ikki tillilikni amalga oshirish mexanizmi bo‘lib, ta’lim oluvchi obyektlarda, ya’ni talabada o‘z ona tili bilan birgalikda o‘zga tilni o‘rganish imkonini beradi. CLIL so‘zining ma’nosi – content bu “fan”, “soha”, “mavzu” bo‘lsa, language – “til”, intigratsion – “integratsiya, aloqadorlik”, learning – “o‘rganish” kabi inglizcha so‘zlarning bosh harflari qisqartmasidan hosil bo‘lgan tushunchani ifodalaydi. CLIL texnologiyasi o‘rganiladigan yangi mavzuni, sohani, fanni xorijiy tilda, ya’ni o‘zga tilda o‘rganishni tavsiya etadi.

CLIL qisqartmasi “*Fan va tilni integratsiyalashgan holda o‘rganish*” degan ma’noni anglatadi. Bu fan mazmuni va til o‘rganish maqsadlarini birlashtirishni o‘z ichiga olgan ta’lim yondashuvidir. CLIL sinfida talabalar fan, tarix yoki geografiya kabi mavzu mazmunini chet yoki ikkinchi til orqali o‘rganadilar, bu esa o‘qitish vositasi bo‘lib xizmat qiladi. CLIL texnologiyasi bir vaqtning o‘zida til va mavzu bo‘yicha bilimlarni oshirishga qaratilgan bo‘lib, talabalarga mazmun va til ko‘nikmalarini chuqurroq tushunish va o‘zlashtirishga yordam beradigan chuqur o‘rganish tajribasini taqdim etadi.

Kontekst va tilni integratsiya qilib o‘rganish atamasi (Content and Language Integrated Learning (CLIL)) ilk bor D.Marsh tomonidan 1994 yilda qo‘llanilgan. D.Marsh fikriga ko‘ra “integratsiya qilingan fan – til o‘qitish (CLIL) tushunchasi fanlar yoki bunday fanlar doirasida o‘qitish ingliz tilida olib borilganda anglashiladi va bu yerda, ushbu kasbiy fanning mazmunnini o‘rganish va bir vaqtning o‘zida xorijiy tilni o‘rganish kabi ikkita maqsadga erishish nazarda tutiladi”. Shu bilan bir qatorda, D. Marsh CLIL texnalogiyasiga yana bir muhim g‘oyani ilgair surgan. U “*CLIL refers to situations where subjects, or parts of subjects, are taught through a foreign language with dual-focused aims, namely the learning of content and simultaneous learning of aforeign language*” deb e’tirof etgan [2].

K.Grigorevanong fikrga ko‘ra D.Marsh tomonidan berilgan tushuncha juda keng ma’noda talqin qililnishini va faqatgina Yevropa ilmiy-metodik adabiyotlarida Kontekst va Tilni Integrallashtirib O‘rganishning (Content and Language Integrated Learning(CLIL)) 40 dan ortiq talqini qo‘llanilishini ta’kidlab o‘tish lozim [3].

Masalan, Yevropa kommisiyasi tomonidan qabul qilingan ta’rifda CLIL uning doirasida chet tili ta’limi vositasi sifatida amal qiladigan bir tushuncha deb qaraladi. D.Marshning ta’rifiga ko‘ra esa, CLIL fanni va bir vaqtning o‘zida bevosita tilni ham o‘rganishni nazarda tutadi.

D.Gaddol CLIL texnologiyasidan foydalanish talabalarga chet tilini o‘zlashtirganlik darajasini ancha yuqoriga ko‘tarish imkonini beradi deb hisoblaydi. D.Gaddol fikriga ko‘ra, “o‘rganilayotgan fanni o‘zlashtirish uchun chet tilini yuqori o‘zlashtirganlik darajada bilish muhim hisoblanmaydi. Shuningdek, chet tilini xususan, ingliz tilini asosiy malaka (core skill) tili sanaladi, chunki uni o‘zlashtirish talabalarga muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. CLILni bunday tushunish internet texnologiyalari va globalizatsiya jarayonlarining jadal rivojlanishi tufayli ta’lim sohasida va umuman jamiyatda ro‘y berayotgan o‘zgarishlar sababli o‘ta muhim hisoblanadi”[4].

Ph. Ball ham CLIL texnologiyasiga o‘z munosabatini bildirgan ingliz olimi sanaladi. Unga ko‘ra “fan-til integratsiyasi g‘oyasi boshqa g‘oyalarga nisbatan yuqori rag‘batlantirish (motivatsion) salohiyatiga ega bo‘lishining ob’ektiv jihatlari mavjud”[5].

Ph Ball, D.Gaddoll, D.Marsh, D.Coyle, S.Darm va boshqa ko‘plab tadqiqotchilar o‘quv jarayonida fan-til integratsiyasini amalga oshirishda ikki asosiy yondashuvni ajratib ko‘rsatishadi:

“Kuchli”(Hard CLIL)- to‘liq va qisman immersion dastur – kasbiy fanlar chet tilida o‘rganilib, o‘quv jarayonida birinchi navbatda, fan mazmunini o‘rganishga qaratilgan ta’lim;

“Kuchsiz”(Soft CLIL)- asosan til o‘rganishga asoslangan ta’lim- chet til darslarida, kasbiy fanlar mazmunini qisman o‘rganishga qaratilgan ta’lim. Bunday bo‘linish shartli ekanligini, ikkala yondashuv bir vaqtning o‘zida bir-birini o‘zaro to‘ldirib turishini ta’kidlab o‘tish lozim.(*1-jadvalga qarang*).

1-jadval.

“Kuchli”(Hard CLIL) va *“Kuchsiz”(Soft CLIL)* ni solishtirganda farqi

	Kuchli “Hard CLIL”	*Kuchsiz* “Soft CLIL”
Fan	Asosiy fanlar (STEAM, menejment)	Oddiy mavzular, umumiy bilimlar
Til darajasi	Yuqori til ko‘nikmasi kerak	Boshlng‘ich yoki o‘rta darajada til
Maqsadi	Fan va tilni chuqur o‘rganish	Tilni rivojlantirish asosiy maqsad
Til vositasi	To‘liq chet til	Aralash (ona tili va chet tili)

Kuchli “Hard CLIL” – bu CLILning intensiv shakli bo‘lib, unda asosiy fanlar (masalan, menejment, iqtisod, matematika) to‘liq chet tilida o‘qitiladi.

Xususiyatlari:

- chet tili o‘qitish vositasi sifatida ishlatiladi, maqsad bu tilni chuqurroq o‘zlashtirish;
- talabalar fan terminologiyasi va mavzularini chet tilida o‘rganadilar;
- talabalardan ham, o‘quvchilardan ham yuqori til bilim darajasi talab etiladi;

Masalan: Menejment ta’lim yo‘nalishi talabalariga dars mashg‘ulotlari chet tilida olib boriladi.

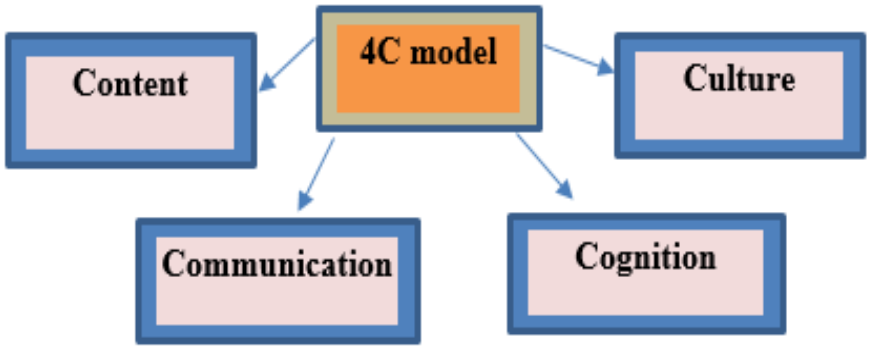
Kuchsiz “Soft CLIL” – bu Chet tilini rivojlantirish, shu bilan birga talabalarni umumiy fanlar bilan tanishtirish nazarda tutiladi.

- til o‘rganish — asosiy; fan esa yordamchi vosita;
- kundalik yoki umumiy bilimlarga oid mavzular haqida tushuncha beriladi (masalan: hayvonlar, iqlim, transport, oziq-ovqat);
- til darslarida fan elementlari (leksika, matnlar) ishlatiladi.

Yuqorida ko‘rsatilgan fikrlarini xulosa qiladigan bo‘lsak, CLIL – bu ikki maqsadli o‘qitish modeli bo‘lib, unda o‘quvchi/talabalar fanga oid bilimlarni o‘zlashtirish jarayonida chet tilini bevosita amaliy kontekstda qo‘llaydilar. Bu yondashuv ingliz tilida “*dual-focused education*” deb ham yuritiladi.

Muhokoma va natijalar. CLIL texnologiyasi chet tillarni kasbga yo‘naltirilgan ingliz tili (KYI) ni o‘qitishning maqsadini amalga oshirishda o‘rganilayotgan mazmun va til vositasi orqali foydali hayotiy ma’lumotlarni va til haqidagi yangi oddiy ma’lumotlarni o‘zlashtirish ko‘zda tutadi. Bunga talabaning *umumiy saviyasini oshirish*, o‘rganilayotgan fan, til va madaniyat to‘g‘risida *yangi bilimlarni olish*, *muloqot madaniyatini oshirish*, *aqliy ish usullarini qo‘llash*, *fikrlash qobiliyatini rivojlantirish* orqali erishiladi. Ushbu maqsadni amalga oshirishda asosan lingvistik, strategik (kompensatsion), o‘quv-kognitiv, diskursiv vakolatlar yaxshilanadi.

Shuningdek, chet el metodistlari: D. Coyle, P. Hood va D. Marsh tomonidan ishlab chiqilgan CLIL 4C-modeli quyidagi asosiy komponentlarga tayanadi. (*1-rasmga qarang*).

1-rasm. CLIL 4C-modeli.

Content (Mazmun) – O‘rganilayotgan fan yoki kasbiy yo‘nalishdagi bilimlar;
Communication (Muloqot) – Yangi bilimlarni chet tilida muloqot orqali ifodalash;
Cognition (Fikrlash) – Tanqidiy va ijodiy tafakkurni rivojlantirish;
Culture (Madaniyat) – Madaniyatlararo kompetensiyani shakllantirish.

Bu model orqali talabalar nafaqat fanga oid tushunchalarni o‘zlashtiradi, balki chet tilida fikr bildirish, savol berish, muhokama qilish va dalil keltirish kabi **yuqori darajadagi kommunikativ ko‘nikmalar**ni ham egallaydilar.

Nofilologik OTM yo‘nalishi talabalariga CLIL texnologiyasi 4C-modeli asosida chet tilida kasbiy muloqot yuritish ko‘nikmasini oshiruvchi asosiy omillar:

- **Til kompetensiyasini rivojlantiradi;**

Leksik bazani kengaytiradi: menejment sohasiga oid terminologiyalarni (management, leadership, skateholders, ROI, KPI va h.k.) chuqur o‘rganadi;

Grammatik bilimlarni mustahkamlaydi: kasbiy yozishmalar, taqdimotlar va muzokaralarda foydalaniladigan grammatik tuzilmalarni o‘zlashtiradi;

Fonetik va fonologik ko‘nikmalar: to‘g‘ri talaffuz va intonatsiya kasbiy muloqotda ishonchni oshiradi.

- **Madaniyatlararo muloqot ko‘nikmalar**

Global biznes etikasi va madaniy qadriyatlarni tushunishga asos bo‘ladi;

Madaniy farqlarga hurmat bilan yondashadi: Time mangament, hierarchy, feedback uslublari turli mamlakatlarda farq qiladi;

Kasbiy nutq odobini o‘zlashtirish imkoniga ega bo‘ladi: (politeness strategies, business email etiquette).

- **Amaliy mashg‘ulotlar va CLIL yondashuvlar**

CLIL (*Content and Language Integrated Learning*) modeli asosida kasbiy mavzular orqali ingliz tilini o‘rganish (masalan, Project Manager drsida ingliz tilidan foydalaniladi);

Ro‘lli o‘yinlar, debatlar, taqdimotlar orqali amaliy nutqni rivojlantiradi;

Case-study, team project va interaktiv mashqlar orqali sohada ishlatiladigan real vaziyatlarni simulatsiya qilish muhim.

- **Texnologiyalrdan foydalanish**

Lingvistika va menejmentga oid ilovalar (Grammarly, Quizlet, Coursera, LinkedIn Learning) orqali mustaqil o‘rganishni qo‘llab-quvvatlaydi;

Onlayn platformalarda (Zoom, Teams) kasbiy muloqotni mashq qiliadi;

- **Muhit va o‘qituvchi faktori**

Kasbiy tajribaga ega o‘qituvchilar tomonidan dars olib boriladi;

O‘zaro fikr almashinuvi va ko‘p madaniyatli muhit yaratish (masalan, xalqaro mexmonlar, onlayn konferensiyalar);

Motivatsion ijodiy til muhitini shakllantiriladi.

- **Baholash va Tahlil**

Kasbiy muloqotga oid baholash mezonlari (fluency, accuracy, relevance) asosida tahlil qilinadi;

O‘z-o‘zini tahlil qilish va fikr bildirish (feedback) madaniyatini rivojlantiradi.

Xulosa. Yuqorida berilagn fikirlardan kelib chiqib, biz CLIL texnologiyasi 4C-modelini darsda qo‘llashning afzalliklari talabalarni o‘z sohasida mustaqil fikrni rivojlantirishga ko‘maklashadi, ularni bu sohalardagi muammolar va mavzular bilan yaqindan tanishtiradi va ularga o‘z sohasidagi bilimlarini amaliyotda qo‘llash imkoniyatini beradi. Buning natijasida, talabalar o‘zlarini global muhitda kasbiy sohasidagi vazifalarga tayyorlashadi va ularning kasbiy rivojlanishlari uchun muhim darajada asosiy qadamlar tashkil etadi. Bu usul talabalarni global kariyeralarga, ishlab chiqarishda muhim ahamiyatga ega, chunki ular kasbiy professional bilimlarini oshiradi va ularga xalqaro jamiyatda ishlashga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi Pf-5847-son “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi farmoni. https://lex.uz/docs/ (murojat sanasi 02.12.2023)
2. Marsh.D. Content and Language Integraed Learning: The European Dimension-Actions, Trends and Foresight Potential / D. Marsh - [No place],2002-URL: http://userpage.fu-berlin.de/elc/bulletin/9/en/marsh.
3. Григорьева К.С. Формирование у студентов технического вуза иноязычной компетенции в сфере профессионалной коммуникациив сере профессиональной коммуникации на основе технологии CLIL / Дисс. на соискание ученой степен кандидата педагогических наук. Казан:2016. 223 стр.
4. Gaddol. D. English Next, British Council Publications, 2006 [Electronic resource] / D.Gaddol. – URL: http: //www.britishcouncil.org/learning-reaserch-englishnext.htm.
5. Ball Ph. What is CLIL? [Electronic resource] / Ph Ball. – URL: http://www.onestopenglish.com/clil/methodology /atricles/article-what is clil/500453.article.